

A
MAGYAR IRODALOM FEJLŐDÉSE

KAZINCZY NYOMÁN.

Első valék én, aki, mint miveld
 A parlagot, törvényt s példát adék.
 Rádaim követte nyomdokom, s utána
 Kalmár és Birs s Molnár s egy időben
 Rajnis s Baróti; két nagy bajnokok.
 És akit Ganyiméd helyébe Zeűsz
 Olympusába vitt, Daykám s Virág
 És Berzsenyim, Miklának éneklője.
 Bihart Vitézem, szép környét Tokajnak
 Nagyom tanítá zengzetem csudálni.
 Erdélyt Arankám, Zomborim s Buczym,
 S érdemlett párta zöldel űlirjeiken,
 S nem lesz idő, mely azt hervadni hagyja.

Híveim sorában nem volt még nagyobb
 És oh mikor lesz annyi mint te voltál
 — — — — — Révaim!
 — — — — —
 — — — — —

Ki lép űrtűt nyomodba? Nedves arccal
 Egy délceg ifju hágdos, sirkűvedre
 Fűltenni koszoruját. Láng lebeg
 Szép űstökén s csókdossa homlokát. —
 Horvát te vagy?

Kazinczy Ferenc.

Kazinczy halálával a nyelvművelés nagy munkáját nem egyes emberre hagyta, hanem a még kimulása előtt keletkezett Magyar Tudós Társaságra.

Mielőtt ezen, nemzeti nyelvünk és irodalmunk léterét képező intézetről, jelesen annak kezdeményezéseiről, s a közre hatásáról bővebben szólnánk, nem hagyhatjuk érintetlenül Kazinczy barátait, kik törekvéseiben segítségére voltak, és ellenségeit, kik épen ellenzésökkel Kazinczy sikerét csak annál hathatósabbá, ügyének diadalát csak annál fényesebbé tették.

A jó barátok közül nem egyet említettünk már, az ellenségeknek is meg van érdemök.

Kazinczy, mint mondtuk a külföld remekműveivel is gazdagítá, korában tagadhatlanul szegény irodalmunkat; ez féltékenynyé tette azon részt, mely a leghűbb szívvvel ugyan, de okadatolatlan merevséggel ragaszkodott az eredeti ősi alakokhoz.

Kazinczy megmutatta, miszerént lehet a külföldi irodalom műkincseit átültetni saját irodalmunkba anélkül, hogy ez legkevésőbbet is vesztené eredetiségéből.

Miután erről mindenki meggyőződhetett és meg is győződött, elvált a konkoly a tisztabuzától.

Azok, kik csak a hazai nyelvet féltették, kik csupán a nemzeti kötelesség által érezték hivatva magukat a fölszólalásra Kazinczy ellen, ócsárlói közöl magasztalói közé szegődtek; míg azok, kiket inkább személyes érdek, sértett hiúság, vagy Kazinczy dicsőségének irigylése tették elleneivé, nem tudtak azután sem a nagy szellem működésében megnyugodni.

Igy van ez mindenben és mindenütt.

A becsületes fegyverrel legyőzött becsületes ellenség tisztelő barátta válik, még a szemtelen vágytárs a legdühösebb diadal után is orgyilokkal küzd a győző ellen.

Kazinczy életében míg vele egyideűleg szorgalommal és tehetséggel működtek sokan, s mind hasznára voltak irodalmunknak, akár a nagy férfiú oldala mellett küzdöttek, akár ellene.

Kisfaludy Sándor olyan hatást idézett elő a költészetben, minőt Kazinczy az összes irodalomban.

Ki nem olvasta Himfi szerelmeit, melyeknek szerzőjéhez Kazinczynek e gyönyörű sorokat írja:

Te a csodát ujjá tevéd közöttünk.
Szirtek követték lantod zengzetét
S a zordon rengeteg vad szörnyci,
S az ifjak és leányok a mezőn
Kik általad szebb lángra gyuladoztak.
Uj koszorura, dísze nemzedetnek
Szükséged nincs, de vedd azt hódolásul
S add által a hőslánynak, kit dalod
Vauklúzi társa mellé léptete
Mint ő Petrarka mellé tégedet.

Kisfaludy Sándor költeményeitől meg volt hatva az egész nemzet; gazdag, szegény, főur, pór, aki csak olvasni tudott, magasztosult nagy költője dalain. Még a magyar nyelv ellen küzdő latin iránynak megmaradt néhány embere is elkezdé hinni, hogy csakugyan lehet magyarul is írni. Kisfaludy egy volt azok közül, kiket ritka szerencse kísér e földön, az a ritka szerencse, hogy kortársai már életében azon tiszteletet tanúsítják iránta, melyet a legjobbak legjava is csak halála után várhat az utóivadéktól.

Himfy szerelmei után regéket írt Kisfaludy Sándor a magyar előidőkből, melyek az előbbihez hasonló elismerésben és kedveltetésben részesültek.

Kis János, kinek eredeti és fordított művei már meghaladták a százat, ritka jellemű és érdemű férfi volt e honnak. Még tanuló korában társulatot alakított tanonctársaiból, mely minden szombaton délután legalább két óráig tartó tanácskozányra összejött, hol egymásnak közmegegyezéssel foglaltosságokat szabtak, egymás munkáját barátságosan megbírálták. Ez vetette meg alapját a Sopronban még ma is fönálló magyar társaságnak.

Ime egy tanuló ifju lelkének sugalma adta az ujmutatást arra, mi je nem volt, s mire vala szüksége a hazának, hogy tudomány és irodalom viruljanak.

Kis János szintén a szerencse kedveltjei közé tartozott, mert azonkívül hogy szuperintendensi állása anyagilag is kedvező helyzetet kölcsönze néki, irodalmi érdemei elismerésül nemesi oklevéllel ajándékozta meg a király és Festetich Ignác gróf, kinek jószágán, Sz.-Andráson született, ősz atyját, fia érdemeiért minden jobbágyi szolgálat alól fölmentette.

Berzsenyi Dániel Kisnek ifjukori barátja, s a kisdéd soproni irodalmi kör tagja egész öntudatos életét a tudománynak és irodalomnak szentölé vala. Kis által megismerkedett Kazinczyval, kinek híven követte elveit. Ezekből a már említettük Mondolatban Kazinczyval együtt őt is megtámadák annak ellenségei. Sok szép és magasztos költeményen kívül bölcsészeti művel is gazdagítá irodalmunkat.

Kisről és Berzsenyiről mondá Kazinczy:

— — — — Kedves nékem a
Nagy mester, és a választott tanítvány.

Azok közé, kik még a tudós társaság keletkezte előtt önállólág, csak egykét pályatárssal szövetkezve, működtek, tartozik most is élő irodalmi aggastyánunk Szemere Pál. E most már 75 éves ősz férfiú még 1802-ben, tehát 58 év előtt adta ki első költeményeit. Azóta szakadatlan türelemmel műveli irodalmunkat, s nem csupán költeményeket ír, hanem a valódi nyelvművelők közé tartozik, kik nem idegenből átvett, hanem

magából nyelvünk gazdag anyagából bővítik szókészletünket. Adja a felénk mosolygó jobb sors, hogy születésének századik napján még életében tisztelgessen neki az összes magyar irodalom minden művelője.

Döbrentey Gábor szintén tagja volt a Kis által alapított irodalmi körnek, s roppant befolyása volt a magyar irodalom fejlesztésére. 1807-ben adta ki legelőször költeményeit a Segítőben. Legnagyobb érdeme, az 1814-ben Erdélyben megindított Erdélyi Múzeum című folyóirat megindítása, melyhez a lelkes testvérhaza minden irodalmi erőjét összpontosította. Erdélyben irodalmi társulatot alapított, melynek titkára lön. Tagja volt azon bizottmánynak, mely 1828-ban gróf Teleki József elnökelete alatt a magyar tudós társaság alapszabályait kidolgozta, mely érdemei elismeréseül az 1830-ban megalakult társaság titkárává nevezte. Legfőbb érdemét a Régi magyar nyelvemlékek gyűjtése teszi.

Vitkovics Mihály, noha szerb szülőktől származott, a jelesebb magyar írók közt foglalt helyet. Írt költeményeket szerb nyelven is, de művei legnagyobb része magyarul van írva. Nagy tetszéssel fogadta költeményeit, s különösen meséit a haza. Vitkovics ismertette meg a magyarokat a szerb irodalommal legelőször.

Vitkovicshez így írt Kazinczy:

Te lész az első, kit később Horányink
Tisztelve fog nevezni, hogy hazánk
Nyelvét, mint annak méltó gyermeke,
Pápaink tüzenél gyúlt szívvvel szeretted;
S feleid közt az első, sőt korunkig
Egyetlen voltál, ki azt műveléd.

Fáy András a most is működő jeles hazafi különösen irányműveivel tűnik ki. Először 1820-ban adta ki meséit és gondolattörődékeit, melyek jó hírnevét megalapították. A Béltelkiház című jeles tanregényt ki nem ismeri e hazában, s

melyik szülő nem adja szíves örömmel Jávor orvost gyermekébe.

Horváth Endre, miután 1814. a Zirc emlékeztével mindenkit meglepett, barátai és tisztelői ösztönzése folytán rég ohajtott nemzeti hősköltemény írásához fogott, melyet Árpád korából meritve, 1831-ben adott ki.

Kazinczy körének egyik leghatalmasabb elméjü férfia Kölcsény Ferenc volt, ki nem csak az irodalom terén, hanem a szószéken is a lehető legnagyobb szerű eredménynyel működött a haza és nemzet érdekében. Kölcsény volt az, ki a Kazinczyt megtámadó Mondolatra Feleletet írt. Kölcsénynek, mint minden a közönséges színvonalán fölülemelkedő szellemnek, szintén akadtak ellenségei. Különösen bírálati dolgozatai szereztek neki ilyeneket; mert mi tagadás benne, a bírálat ha igaztalan, bántalmaz, ha igazságos, sérti azt, kit talált. Kölcsény igaz bíráló volt, s mivel az emberek nagy része szenved azon gyöngeségben, hogy nem szereti hallani az igazságot, sok embert kelle megsértenie, s így nagy lön ellenségei száma. 1826-ban *Élet és literatura* (irodalom) cím alatt Szemerével egyetemben folyóiratot indított meg, melynek ő volt lelke.

Hihetőleg Kölcsényre és ellenségeire gondolt Kazinczy, midőn a békákról írt határozott irányu költeményében a mocsárok és tavak zöld és varas lakóival dicsőítetteti az istenséget, hogy a vizlakók tömérdek sokasága közt csak nekik van hangjuk, s nagy boszonzkodásukat fejezik ki afölött, hogy a fülmile is énekelni bátorodik.

Kölcsényvel befejezzük azon korszakot, melyben az irodalmi erők egyedül állva, elszigetelten, vagy csak néhány rokonszellemmel szövetkezve hatottak.

A magyar tudós társaság föllálásával oly központ jött létre, melyet az irodalom egén naphoz hasonlíthatunk; naphoz, melynek mindenfelé áradoznak jótévő sugárjai, mely mindenfelé termékenyít, melegít, üdít.

Arról, hogy ha a nemzeti nyelv gyarapodását, föntartását és művelődését akarják, a szellemi erőket öszpontosító intézetre van szüksége a hazának, meg voltak győződve jeleseink; arról, hogy a tárgy már a mult század végén az országgyűlésen a haza színe előtt is előfordult, e könyv lapjain is megemlékeztünk; de mindenki csak az eszmét hozta elő, mindenki csak az alakítandó intézet szükséges és hasznos voltát indokolta, s az eszmét mindenki helyeselte, az indokolás ellen senkinek sem volt kifogása; ám a legszükségesebből, az anyagi alapról, mely nélkül fájdalom semmi sem keletkezhetik, és semmi sem állhat fön a földön, mindenki megfeledkezett.

A magyar tudós társaságot elméletileg sokan sürgették, elvileg sokan járultak létesítéséhez, de tényleg hazánk legnagyobb, legünnepeltebb férfia gróf Széchényi István alapította.

Szabadjon báró Kemény Zsigmond szavaival leirunk azon hazánk történetében arany betűkkel ragyogó eseményt, mely az 1825. évi pozsoni országgyűlés egyik kerületi ülésében a magyar tudós társaság tényleges létrejöttét eredményezé.

„Öszutó 3-ka volt — mondja jeles írónk. — A kerületi ülésben a szónokok azon tanakodtak, miért hogy a magyar nyelv az életben majd semmi gyarapodásnak nem örvend? Mi lehet e rejtélyes tény oka? ily kérdésnek a tárgy természeténél fogva csakhamar elő kellett fordulni. Okoskodás okoskodásokra következett, s a tanácskozás fonala még más napra (öszutó 4.) is átszövődött anélkül, hogy egyéb eredményre vezetne, mint ohajtásokra egy tudós társaság létesülése iránt, mely a magyar nyelv művelését tűzné ki főadataul. De hol van erre remény? hogyan léphetne életbe a többször pengetett eszme? Ez vonatott elő a különféle szónoklatokban s gördíteték megoldatlanul kézről kézre. Az idő telt. Végre Nagy Pálra (Sopronmegye követére) kerülván a sor, némi előzmények után így sohajtott föl: A rég szóban levő magyar tudós társaságot állítaná bár elő

tehát az ország nagyjainak nemes áldozatja, mert ide is, mint az egyszeri hadvezér szerint, a háboruhoz, három fődolog kell: pénz, pénz, és csak pénz! — Ekkor előlép Széchényi István, még százados a Hessen-Homburg huszárezredben. Nekem, mondá, itt szavam nincs; még az ország nagyja sem vagyok; de birtokom van, és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosainknak magyar növelését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom!

„A teremben a lelkesedés határt ismerni nem akart. A gróf jövedelme, saját bevallása szerint hatvan ezer pengő forint volt, s nemes példája többeket vonván követésre, egy óranegyed alatt a tudós társaság már meg lön alapítva.“

Széchényi Istvánon kívül ugyanazon kerületi gyűlés alkalmával Battyányi Fülöp herceg 50000, Károlyi György gróf 40000, Teleki József gróf nagyszerű könyvtárral és 5000 frttal járultak a tudós társaság alapításához.

A tudós társaság 1830-ban kezdte meg működését Teleki József gróf elnöklete alatt. Alelnök a lelkes Széchényi István lön.

Azt, mit sokan a tudós társaságtól vártak, s ma is várnak anélkül, hogy annak tulajdonképi föladatát ismernék, vagy ismerni akarnák, — a szépirodalom szélesebbkörű fölvirágoztatását, s a népies irodalom kitelhető terjesztését, ezt egy más társulat tette föladatává, s addig míg működhetett, céljának tökélyesen meg is felelt.

Ez a Kisfaludy-Társaság volt, mely Kisfaludy Károlytól, Sándornak öcsésétől nyerte nevét.

Kisfaludy Károly, egyik legszebb gyöngye irodalmunknak, bátyja Himfyéből tanulta becsülni az írói pályát, s atyjának ellene használt szigora dacára, ki az örökségből is kitagadta, hét viszontagságteljes évet töltött Bécsben, hol a festészetet tanulmányozta, s hosszabb időig volt Olaszországban, hol szintén a művészeteknek szentölé idejét.

Kisfaludy Károlyt a magyar színirodalom teremtőjének méltán nevezhetjük. Első irodalmi kísérletét *Gyilkos* cím alatt 1808-ban drámával tevő. Ezután írt szomorú és vigjátékait mindenütt legnagyobb lelkesedéssel fogadta a nemzet.

A jobb szépirodalmi műveket tartalmazó *Aurora* című zsebkönyvet is ő alapította 1821-ben, s kilenc éven keresztül halálaig szerkesztette azt.

Kisfaludy legnagyobb érdeme a már szabatosabb szépműtani törvényeken alapuló műizlés terjesztése volt.

Sírája Vörösmarty ez aranyzavakat írta:

Kisfaludyt ne keresd e keskeny sirban o honfi,
S e rövid élet után holtak örökre ne véd.
Itt csak elmulandó tetemüt jelölék ki baráti,
Fenn van időt múló szelleme műveiben.

Halála után barátai és tisztelői szövetkeztek, hogy márványemléket állítanak az elhunyt sirja fölé, s hogy műveit kiadván, a honfiak lelkében is a feledhetlenség szobrát létesítsék. Arra aláírási ivateket bocsátottak ki, erre előfizetést nyitottak.

Emlékszobra Ferenczy szobrásztól készítve, a nemzeti muzeumban áll; műveit Toldy Ferenc a tudós társaság titkára adta ki tíz kötetben.

Az e két célra szánt összegből fönmaradt pénz, többrendbeli adományokkal bővitve, barátai által 1836-ban szépirodalmi intézet alapítására fordították, melynek Kisfaludy Károly után Kisfaludy Társaság lön neve.

A fegyver zöreje, a csaták zaja elhallgattatja a tudományt, visszavonulásra készíti a művészetet.

Ama rohamszerű események, melyek 1848-ban oly sokat döntöttek halomra, a magyar tudós társaságot úgy, mint a Kisfaludi társaságot akadályozák működésökben.

Az előbbi csakhamar fölüdült, az utóbbi ma is hallgat.

Itt néhány szerény szavunk van azokhoz, kiket illet.

Miért nem áll föl újra, miért nem szervezi magát újból az oly üdvös hatással működött Kisfaludy-társaság?

Ez oly kérdés, melyet már nagyon sokan intéztek hozzánk, s melyre egyetlenegynek sem tudtunk felelni.

E kérdés azokhoz is intéztetett, kiket legközelebb érdekel, és sem magános uton, sem a nyilvánosság előtt adott válaszukat senki sem halotta, senki sem olvasta.

A Kisfaludy-társaság tetemes pénzüsszegekkel rendelkezett; hol van e pénz, ki kezeli azt?

Ez a másik kérdés, melyre sok tudakolónak felelni nem állott hatalmunkban.

Voltak sokan, s ma is vannak, kik azt hívék és hiszik, hogy talán a kormánynak van kifogása e társulat újra szervezése ellen, de ezt nem hihetjük, mert ellentmond e véleménynek először az, hogy a kormány a hasonirányu és sokkal nagyobb befolyással bíró tudós társaság további működését nem gátolta, s alapszabályait újból megerősítette; sőt miután minden egyes alapszabályainak meg vagy nem erősítését magának tartotta fön a kormány, nem lehet föltennünk, hogy ha talán a Kisfaludy társaság szervezete a fönálló törvényekkel összeütközésben állna, azért a társaság fönállása lehetlenné váljék, legfőlebb is az alapszabályokban kellene a kívánt módosításokat megtenni.

Jeles tehetségeknek egyáltalán nem vagyunk hiával, kik az újra alakulandó intézetnek nem csak hasznára, de díszére is fognának válni.

Nem saját nézetünket, hanem az irodalmunkat szívéen hordozó közönség legnagyobb részének ohaját fejezzük ki, midön mondjuk: Álljon föl újra a Kisfaludy társaság, vagy ha ez nem lehet, adassanak elő a lehetlenség okai azok által, kiknek ez mulhatlan kötelességök.

Mindakét társaságban Kazinczy szelleme élt, s a tudós társaság ma is Kazinczy elveit követi, Kazinczyét, ki azt mondá:

Fölfele tart mindég, lefelé nem az emberi lélek,
Égből szálla belénk és oda visszasiet.
Hasztalan a viharok részeg dühe; szép, igaz és jó,
Szent egység, s lelkünk érezi, látja hogy az.

A tudós társaság, mint főnebb mondottuk, a szétszako-
dozott erőket összpontosítá, irodalmunk zilált állapotát rendszere-
síté, s a tudomány minden ága számára szakosztályt rendelt.

A rábizottak ily lelkismeretes kezelése által vihettük
csak oda, hogy még a lefolyt 2—3 évtizedben alig volt látszatja
irodalmunknak; hogy midőn még Kazinczy egyetlenegy könyv-
árust talált hazánk fővárosában Pesten; hogy még a harmincas
években csak áldozatok mellett tenghetett egy két lap a hazá-
ban: ma mind a tudomány mind a szépirodalom és színművészet
terén versenyezhetünk a külföld csaknem minden irodalmával;
nem csak Pestnek legtöbb utcájában, de csaknem minden vidéki
jóraivalóbb városban találunk könyvtárakat, a nagyobbakban
könyvnyomdákat is, s a lapirodalom oda fejlődött, hogy józan
nemzetünk irodalompártolása folytán már nem százával, hanem
százezerével számoljuk olvasóinkat.

Hogy ily szép eredményre jutottunk; hogy a magyar iro-
dalom rövid harminc év alatt oda tudta fölüzdeni magát, hová
a külföldnek csak százados törekvések után lehetett jutnia; hogy
Magyarország irodalmi ereje ily kis idő alatt több század mu-
lasztását pótolhatá, közvetve a nemzet érdeme ugyan, de köz-
vetlenül azoké, kik éjt nappallá téve, gúnyt, bántalmazást, ül-
döztetést kiállva, s az oly sokszor és sokra mért anyagi nyo-
morral és nélkülözésekkel megküzdve, önmaguk borostyánaival
a nemzet számára is megszerzék a babért. Azt a babért, mely
nélkül ma már nemzet Európa művelt földén nem létezhetik:
az öntudatos műveltség, az önakaratu haladás ba-
bérát.

Sokan nem élnek már, kik nemzetünk szellemi megdi-
csőülése épületéhez egyegy kővel, egyegy gerendával, egyegy
oszloppal járultak; sokan ma is fáradoznak, hogy föltegyék a

tetöt a dicspalotára, melyről a tudomány, a műveltség, a haladás ragyogó napja sugározza be az egész hazát.

Amazokhoz a kegyelet, emezekhez az elismerés vezeti tollunkat, s midőn a jelesek legjelesbjeiről megemlékezünk, azt akarjuk, hogy olvasóink ismerjék azokat is, kik már bevégezték föladatukat és azokat is, kik most működnek megoldásában.

Azok között, kik nemzetünk nagyságának előmozdítására irodalmi uton törekedtek, méltán gróf Teleki Józsefet említjük, valamint érdemei, ugy születési kora szerint első helyen, azt a Teleki Józsefet, ki tudós társaságunknak első vezére volt. Teleki Magyarhon és Erdélyország, a két testvérhaza közt osztotta meg szívét, lelkét. Ebben és abban a legfőbb méltóságok személyesítője vala, s emellett a magyar nemzet irodalmának idejebeli legnagyobb bajnoka. Ő volt első, ki nem csak anyagi segélylyel járult tudós társaságunk megalapításához, hanem a legszükségesebb szellemi kincsesel, nagyszerű könyvtárával áldá meg országos intézetünket. Már 1816-ban a báró Marczibányi által kitűzött két rendbeli jutalomkérdésben, mindkét babér Teleki homlokát ékesíté. Mily irányban működött, mutatja e két művének címe. Egyik „A magyar nyelvnek tökéletesítése“ új szavak és módok által, a másik „Egy tökéletes magyar szótár“ készítmódja. Legnagyobb szerű műve a Hunyadiak kora című történelmi remek dolgozat, melyet halálával a tudós társaságra hagyott.

Második helyen kit említhetnénk mást, mint a tudományokban épen ugy mint a honfiéretben bővelkedő Széchenyi Istvánt. Nem föladata e műnek, hogy Széchenyi honfiérdemeiről szóljon, hogy a nemzetgazdász, hajózás, építész, s minden hazai ügy körül szerzett érdemeit dicsőitse, csak irodalmi munkásságáról szabadjon röviden emlékeznünk. A Hitel és Kelet népe oly művek, melyek megjelenése megrázkódtatá, tespedésből fölébreszté kelet népét. Egyéb apró művei hasonló nagyértékűek, s ugyanazon látnoki szellemmel irvák. Széchenyi István az 1849-ki események óta Döblingben lakik, szíve

lelke azonban szeretett hazáján csügg, s minden irodalmi mozzanatot, úgy e hon közügyeit is a legéberebb figyelemmel kíséri.

Szontagh Gusztáv, kit csak nem régen ragadott el tőlünk a halál, a magyar bölcsészeti irodalom megalapítói közé tartozik. Különös elismeréssel tartozunk neki azért, hogy a levegőben kapkodó bölcselők iránya ellen küzdött mindenha, s a valóban értékes s fölfogható alappal bíró bölcsészetnek volt barátja.

Jósika Miklós báró nem maradhat ki ez írói koszoruból. Ő az, ki a magyar regényt külföldön is érvényre hozta, ki Erdély nagy férfait s Magyarhon jelesebb embereit a mostani ivadéknál mintegy újra fölélesztette. Jósika míg hon volt, számtalan kedves olvasmányt adott a nemzetnek, külföldről is folytonosan táplálja lelkünket.

Ki nem ismeri, ki nem tiszteli s ki nem emlékezik halakönyekkel szemében a Szózat nagy költőjéről, Vörösmarty Mihályról?! E férfiú már 14 éves korában irogatott magyar költeményeket, s minthogy a hajlam ritkán tagadja meg magát, lett belőle a szó legszorosabb értelmében nagy embere nem csak hazájának, hanem Európának, s neve, még irni és olvasni tudó ember lesz a földön, feledékenységre nem menend soha. A nemzet a Zalán futása, Cserhalom, Tündérvölgy, Eger és sok más nagyszerű hősköltemény íróját tiszteli benne. Szomorú- és színjátékokat előtte senki sem írt oly tiszta tollal s nagy hatással, mint ő. A nemzeti színház megnyitására Árpád ébredését írta. Vörösmarty művei egytől egyig nagyszerűek, s nem volna szabad lenni művelt magyar háznak, mely azokat nem csak meg nem veszi, hanem betűről betűre nem tanulmányozza. Vörösmarty egy azon szerencsések közül, kiket éltökben méltányolt, s haláluk után megdicsőített nemzetök. Vörösmarty családja a nemzet családjává, árvái a nemzet árváivá lőnek, s amaz örökké zöld koszoru, mely sirját díszíti, egyszersmint a magyar nemzet örökzöld koszoruja.

Irodalmunk legnagyobb élő nyelvésze és általánosan kedvelt költője, Czuczor Gergely, sz. Benedekrendi szerzetes. Ki nem olvasta vagy olvassa gyönyörrel Az augsburgi ütközetet, Az aradi gyűlést, Hunyady János viselt dolgait és Vitéz Jánost, melyekkel költészeti irodalmunkat gazdagította? Ki nem ismeri gyönyörű iránykölteményeit és népdalait, melyek a legalsóbb néprétegekig hatottak? A legfontosabb, legnagyobbszerű művel, melyet tudós társaságunk eddig készítettett, Czuczor bizatott meg általa. E nagy mű, melyet mindeddig nélkülözénk, melyet oly sokan várva várunk, s mely nemsokára birtokunkban leend, a Nagy Magyar Szótár, melyen hosszú évek során át dolgozik Pesten a hatvanéves aggastyán, kit mindenki ismer, mindenki tisztel, ki valaha olvasta műveit, vagy személyes érintkezésbe jöhetett vele.

A kegyes tanítórend annyi jeles férfival dicsekedett és dicsekszik ma is, hogy nehezünkre esik csak a legjelesebbekről szólhatnunk e könyvben. A legjelesebbek legkitünőbbjei közé tartozik Horváth Cyrill, ki még a múlt évben igazgatója volt a szegedi főtanodának. E mint költő és bölcsész egyiránt jeles tudósunk Tyrus cím alatt már 1834-ben szomorujátékot irt meglepően szép magyarsággal. Kuthen Király és Jolánta szintén Szegeden jelentek meg tőle. Legtöbb hasznót és fényt a magyar bölcsészet nyert tőle, s csak a múlt év végén hagyta el Szegedet, hogy ezentúl Pesten a központon élve, egész idejét azon új bölcsészeti rendszernek szentölje, melyen évek óta fáradhatlanul dolgozik. E rendszert összesetes bölcsélet neve alatt ismerik a tudósok.

Bajza Józsefről, a jeles ítészről nem szabad megfeledkeznünk e helyt. Ő volt a nevezetes Kritikai (ítései) Lapok szerkesztője, melyek nagy és üdvös befolyást gyakoroltak a magyar irodalomra. Világtörténetét nem fejezhette be ugyan, de a kezdet nagy reményre jogosította olvasóit. A mint költő és történész egyiránt jeles férfiú nem régen hagyta el földi hazáját, hogy a túlvilágból örömmel tekintsen azon

szép virágra, melyet a magyar nőirodalom bokréfája leányában nyert.

Toldy Ferencet, a magyar tudós társaság jelenlegi titkárát megilleti a cím, melylyel barátai megtisztelték. Toldyt a magyar irodalom kincstárnokának mondják, ki csak abban különbözik más kincstárnokoktól, hogy még ezek őrzik a rájuk bízott kincset, addig Toldy magában foglalja mindazt, mit tudományos és szépirodalmunk fölmutatni képes. E fáradhatlan buvár, megtörhetlen szorgalmu honfi könyvtárt állíthatna műveiből. Legnagyobb érdeme az, hogy a külföldnek megmutatta, miszerént a magyar irodalom nem egy évtized szüleménye; meggyőzte a külföldet arról, hogy kik egyebet nem tudnak a magyar viszonyok s irodalmi erők gúnyolásánál, saját vastag tudatlanságuknak legesalhatlanabb bizonyítványát írják alá. Toldy e célból először német nyelven írta meg a Magyar költészet kézikönyvét, mely 1855-ben magyarul is megjelent. Legújabbán megírta a Magyar nemzeti Irodalom történetét, melylyel új fényt, új dicsőséget hozott a nemzetre. Mindnyájan elmondhatjuk Toldyról azt, mit ő egyik művében magáról elmond:

Első valék, ki kalauz kezén,
Bátul ismert, nem ismert nemzetemnek
Bejárni összes dalhonát merészlém,
S a kor mohától eltakart nyomait
Felföldtem eltűnt szelleméletünknek;
S kik énekekkel tarták a magyart
Nevökben visszaadtam zengzetét.

Ismét a kegyes tanítórendet kell meglátogatnunk, hogy nemzetünk egyik díszével találkozunk soraiban. Purgstaller (Palotai) József a nagy hazafi és jeles böles egyiránt birja mindnyájónk tiszteletét és becsülését. Ő is igen sokat tett nem csak a növelési pályán, hanem mint a bölesészetnek hazánkban egyik fejlesztője mulhatlan dicsőséget szerze magának.

A csak nem régen elhunyt nyelvészt, jogtudóst és költőt, Császár Ferencet lehet-e említetlenül hagynunk? Őt, ki, miként Teleki József, nagy méltósága (hétszemélynök vala) mellett sem feledé el a hon, az irodalom iránti vonzalmát, kötelességét. Császár a jobbak legjobbjai közé tartozik. A negyvennyolcadiki forradalom után ő indította meg a Pesti Naplót, mely ma is napilapjaink legjelesbje. Azonfölül az olasz irodalom sok termékét fordította magyarra, s így az olvasó közönséget ama széplelkű nemzet költészetével ismertette meg.

Horváth Mihályt, a nagyszerű történészt Csongrád megye szülte, Szeged növelte. Egyike ő azon jeleseknek, kik történelmi kincseink után buvárkodva, sok igazgyöngyöt hoztak a fölszinre, s tisztítottak meg az idő mohától. Most Hatvani név alatt írja Magyarhon történetét a külföldön magyar nyelven.

Garay János, kinek minden költeményében a forró honszerelem adott irányt, szintén már elköltözött körünkbe, de élnek művei, s még magyar lesz a hármás bérc övezte hazában, élni fognak? Nem sokat kell írunk munkásságáról; nem hiszszük hogy legyen magyar, ki Garay szellemében imitt amott saját gondolataival ne találkoznék. Utósó műve, mely egyszerűsmint hattyudala volt, Szent László, melyben oly sok szépet, oly sok dicsőt mond eleinkről. Garay egyike volt azoknak, kik nagyszerűen szép törekvéseikért nyomort, inséget, szenvedéseket, testi és lelki kinokat aratott. A közönség, ez a szélszélyes urnő szenvedni hagyta egyik legnagyobb költőjét, szenvedni a szó legközönségesebb értelmében; mert a szemevilágától megfosztott családtyának nagyon csekély segédkönyvtárnoki fizetéséből kelle táplálnia övét, s nem volt a milliók közt egy is, ki insége enyhítésére gondolt, ki nyomora megszüntetését föladataul tette volna. Érezte Garay ama nagyszerűen keserű sorokban irt szavakat, melyek a pelikánról szólnak. Csak halála után, midőn látta a nemzet, hogy mégis szűgyen lenne, ha a magyar Kamoensz gyermekei koldulva keresnék napi

kenyeröket, kezdett ébredezni, s árváit saját gyermekeivé tévén, jövőjüket biztosította.

A magyar tudós társaság mostani elnöke Dessewffy Emil gróf akár mint nemzetgazdászati író, akár mint szónok hazánk legjelesbjei között méltán foglalhat helyet. Csak két művét említjük, melyre azok, kik valaha olvasák, bizonyynyal a legnagyobb elégteliséggel emlékeznek vissza. E két, szerző meglepő honfőzetéről tanuskodó mű: „A magyar vám, kereskedési ügy és annak végelgazatási módjáról,“ továbbá a „Fizessünk, amennyit becsülett elbirunk magunknak magunkért“ című röpiratok.

Nemde örvend az unoka, ha nagyatyja szép tetteit mások által elmondani hallja, sőt minden ösieskedés nélkül szívesen ismétli ömaga is, mit dédeiről mások jót beszéltek; szíve vonzódni fog ahoz, ki oly szép és nagy tettekkel ismerteti meg, melyeket még ő maga sem tudott, vagy ha tudta, nem volt képes be is bizonyítani azokat. A magyar nemzetnek e köztiszteletben álló dicsőítője Szalay László, ki legujabban megkezdett történetével nagyon sok szép tettet hozta napfényre a magyar-nak, s nagyon sok halvéleményt igazított; nagyon sok rágalmat cáfolt meg. A sok fáradsággal teljes mű azok közé tartozik, melyet a világ minden művelt embere örömmel olvas el, bármely nemzethez tartozzék is, de melyet minden magyarnak elolvasnia legszentebb honfői kötelmeihez tartozik.

Tudós társaságunk mai alelnöke, az államtudományokban oly igen avatott Eötvös József báró gazdag tollal írt regényei által lön nevezetes, nem csak a hazában, hanem Európa minden műveltebb államában. A Karthauzit sokan háromszor olvasák, nem azért, mintha először meg nem értették volna, hanem azért, mert nem tudtak a nagyszerűen szép eszméktől egyhamar megválni. A Falu Jegyzőjét ki nem olvasta azon meggyőződésben, hogy nemes szív írhatta csak. E regény hatása korszakot képező irodalmunkban, elolvasása nem csak ostromozta az ostromozni valót, hanem megjavította magát az olvasó

lelkét, ki netán más véleményen vala. Ez s történeti regénye „Magyarország 1514-ben“ halhatlanná tevék Eötvös nevét, ki azonfölül jeles szónokaink jelesbjei közé tartozik.

A jeles sárospataki tanár Erdélyi János egyike hazánk legjelesebb és egyszersmint legigazságosabb ítéseinek. Nagyon nehéz ítéletet mondani úgy, hogy az, kire mondatott, igazságos voltát elismerje. Ehez kiválólág ért Erdélyi s amennyire szükséges az elemek háboruja, hogy tisztuljon a lég, olyannyira elkerülhetlen az igazlelkű ítéset, hogy tisztuljanak az eszmék. Erdélyi a Magyar Nép dalok és népmondák szerkesztője, melyeket a tudós társaság adott ki. Eredeti költeményei s egy színműve kiválólág tiszta és szép izléséről mindenkit meggyőznek.

Legjobb napilapunk szerkesztőjéről Kemény Zsigmond báróról csak azért emlékezünk meg ily későn, mert a hazafiúi és irodalmi érdemek mérlegelésére s az eszerénti osztályozásra nem érezzük sem hivatottnak, sem illetékesnek magunkat. A nagy tudományu honfi mindazok után született, kikről már megemlékezénk, azért mondjuk el róla csak most, hogy ott, hol a halhatlan magyarok egykor lakni fognak, b. Kemény számára már ezidőszerént van biztosítva hely. Biztosította ömaga jeles államügyi dolgozatai, s minden honfi által nagy érdekléssel olvasott regényei által.

Nem csak a kegyes tanító- és a szent Benedekrend adott jeles férfiakat irodalmunknak, a zirc-cisterci rend sorából is léptek sokan az irodalom küzdterére. E rend egyik jelese Szvorényi József. Már az egri papnöveldeben 1835-ben keletkezett magyar irodalmi társulatnak egyik alapító tagja volt. Szvorényi a magyar tanírodalomnak egyik legjelesebb művelője. Ő írta a Magyar ékes szókötést, s a minden tanodában használatban lévő Magyar olvasmányok köteteit.

Irodalmi intézeteink közt, különösen hasznosságra nézve méltó helyet foglal a Szent István társulat, mely földadataul tűzte ki a vallási és ismeretterjesztő irodalmi termékeknek

terjesztését nem csak a műveltebb osztályok, hanem a nép legalsóbb rétegei között is. E társulat érdemdús másodelnöke Danielik János egri kanonok, ki mint író is különös tiszteletünket veszi igénybe. Danielik Pesten lakik, s kiválólag az irodalomnak él, melyet elnöki bokros teendői mellett több becses dolgozatával gazdagított már.

Sok éjen és napon kell küzdenie a bányásznak, míg nemes ércet, néha évekig kutat, míg aranyt talál. Valójában nem csekély azok száma, kiket, ha érchez hasonlítottuk az irodalom termékeit, méltán a nemesek sorába tehetünk; de nekünk is nagy tért kell átkutatnunk költészeti irodalmunkban, még az aranynál aranyabb Arany Jánosra találunk. Toldyja, Toldy estéje s apróbb költeményei általános bámulatot gerjesztettek nem csak az íróknál és műbíráknál, hanem a közönségben is. Arany azon ritka férfiak közé tartozik, kik rendkívüli tehetségekkel és hivatottságukkal páratlan szerénységet kapcsolnak egybe. Vajha irodalmunk e valódi aranybányája ne volna tanári teendőivel úgy elfoglalva, hogy minden időjét megbecsülhetlen működésének szentölhetné. Meg kell mégis elégednünk azzal is, mit tőle birunk, kívált ha meggondoljuk, hogy becses az arany, de ritka.

Ki ne emlékeznék a tíz év előtt megjelent remek költeményre, melynek *Gólya* volt címe, s melyet az egész hazában rövid idő alatt mindenki könyvnélkül tudott. A tiszta magyar nyelvű bűbájos dalmokban mindenki Tompa Mihályra ismert. Regéit és költeményeit szerte szavalják, dalolják az országban. Sokszor öröm foghatja el lelkét, midőn a hanvai regényes vidéken andalogva, a földműveléssel foglalkozó férfiak, a házi teendőiket végző asszonyok, s a fák árnyában játszó gyermekek szép eszmékben bővelkedő dalait hangoztatják vissza. Tompa egyike azoknak, kik a nép nevelését tüzték ki feladatukul, s ennek megoldásában a legszebb sikerrel munkálkodnak.

Csengery Antal komolyabb államügyi kutatóink egyike, nem csak mint a hajdani Pesti Hírlap szerkesztője, nem csak

mint jeles ítésh, hanem kiválólag mint műfordító nyerte meg a tudósok bizalmát, és az olvasóközönség szeretetét. Jelenleg mint a magyar tudós társaság másod titkára működik.

A legnépszerűbb magyar költő, kit a mult évtized roham-szerű eseményei elsodortak közülünk akár örökre, akár mint sokan hinni szeretik csak egy időre, ezen önmagát emészto láng-szellem Petőfi Sándor. Sem előtte sem utána senki sem tudott még úgy izlése szerint írni a magyarnak, mint Petőfi, s ha van még e hazában olvasni tudó ember, ki nem ismeri költeményeit, ezeknek megsugjuk, hogy a jó hazafi Petőfi műveiből imádkozik.

Szerénységben Aranyhoz hasonlít Ipolyi Árnold, a Magyar Hitregék hallhatatlan szerzője. Tudjuk, hogy eleink nem a keresztény vallást követték, hanem a szent természetet imádók valának hegyeken és berkekben. Ezt a mostani kor előtt homályban lévő szentemlékü időszakot elevenítette föl számunkra Ipolyi varázselmjétől vezetett varázs tolla.

Greguss Ágoston egyike azoknak, kik az ítéshet néhez s emellett hálátlan terére léptek. Greguss sokat tett a szépiészeti izlés fejlesztésére, s noha sokszor és sokoldalú meg-támadtatásoknak volt kitéve, elveihez hiven ragaszkodva, mindenkor érvei helyességében, s öntudata tisztaságában találta megnyugvását.

Nem szabad legjobbnak neveznünk egyet is azok közül, kiket említenk, mert irodalmunk elejének minden egyes tagja méltán igényli, hogy legjobbnak tartassék, azért nem mondhatjuk, hogy a legjobbat, hanem azt igen, hogy a legkedvesebbet hagytuk leg-utójjára. E legkedvesebb, s szüiletési idője szerint legifjabb Jókai Mór, az aranytollu regényíró, ki több szót írt már életében, mint ahány csepp vízzel vérrokona a kedves Sajó bir, a gyöngéd tollu dalnok, s az éleskőrmű Kakas Márton.

Ezek azok Nemzetem! kik előtt kiválólag meg kell, hogy hajoljunk, s kiknek az elismerés, a hála, a tisztelet és közszeretet babérait rakjuk halántékaikra. Ők az égő szövétnekek, kik a

fölvilágosodásnak mindenelőtt szükséges eszméjét viszik szerte a hazában, ők a lángoszlopok, kik a sötétben előttünk járva világítanak a homályban, hogy a tudás, a megismerés, a közműveltség és közboldogság ígért földére vezessenek minket.

S mindezeknek és sok másoknak, ki más volt uttörő vezére, mint ama lángszellem, melyről e lapokon oly sokszor megemlékezünk?

Ki mutatta meg az ösvényt, melyen haladva, irodalmunkat azon színvonalra emelheték, melyen ma dicsőn áll; melyen haladva oly nagy olvasóközönséget teremthettek maguknak, minővel a magyar irodalom ma dicsekedhetik?

Van-e az olvasók közt egy is, ki e kérdések olvasásánál nem gondol azonnal K a z i n c z y r a, a vezérek vezérére?!

Vannak valójában sokan, kiktől még meg kelle emlékeznünk, ha e könyv szűk lapjai megengedék vala. Nem hallgathatjuk el mégis Katona Józsefet, Bank Bán hallhatatlan szerzőjét, kinek a nemzeti színház előtt oszlopot állított a kegyelet; Horváth Istvánt, a jeles történetíró; Körösi Csoma Sándort, a híres utazót, kinek fölfödőzéseit a félvilág használja; a kun eredetű J e r n e y J á n o s t, a szintén nevezetes utazót és régiségbuvárt; a nagynevű Bugát Pált, ki sokat tett arra, hogy irodalmunkat a külföld is megismerje és becsülje; a nagytudományu Ér di J á n o s t, ki nemzeti muzeumunk kincs- és régiségtárát ugyszólván megteremtette, s a régiségtannak hazánkban meghonosítása körül roppant érdemeket szerzett; a minden ismeretben és tudományban itthonos Brassay Sámuel; nemzeti muzeumunk nagyérdemű igazgatóját, s jeles író és szónokot Kubinyi Ágostont; az orvosi tudomány egyik irodalmi képviselőjét Pólya Józsefet; a hazánk minden zegét zugát ismerő és ismertető Fényes Eleket, a Honderű utján irodalmunkat a felsőbb körökben kiválólag terjesztő Petrichevich Horváth Lázárt; a nagyelmű Schirkhuner Móricot, ki annyi jeles művel gazdagítá tanírdalmunkat; a vidorkedvű s kedélyes tollu Kovács Pált; az őseink vallását oly szép eredménnyel ismertető Jászay Pált; a nyelvhasznítás terén nagyszerű sikerrel működő Hunfalvy testvéreket Jánost és Pált;

a jeles élecek gunyiratok nagymesterét Nagy Ignácot; a mulattató tollu Frankenburg Adolfot; a főrendü utleirót gróf Andrássy Manót; s hazai tájrajzaink jeles ismertetőjét báró Prónay Gábert; a minden közügyet irodalmilag támogató Szemere Bertalant.

Alig találunk helyet elménkben a gondolatok, midőn a magyar irodalom minden bajnokáról szeretnénk, hacsak néhány szóval is megemlékezni. Ha egyik másik neve nem áll is e lapokon, az sem feledékenységünknek, sem tiszteletlenségünknek nem lesz fölróható, hanem egyenesen azon örvendetes körülménynek, hogy a legügyesebb gyöngyhalász sem képes a tenger fenekéről fölhozni minden gyöngyöt.

Nem feledkezhetünk el még a széptudományu s jeles papról, Székács Józsefről; a népnevelés körül buzgón működő Majer Istvánról, a régebben közkedvességű Kuthy Lajosról; jeles történészünkről Schröck Ferencről; a jeles hazafiról s nagyügyességű szerkesztőről Török Jánosról; a kisedővők szószóljáról Ney Ferencről; a nép kiváló írójáról Boross Mihályról; legjobb kész szótárunk írójáról Ballagi Mórról, a bűvös dallu Pájer Antalról és Tárkányi Béláról; a szép tollu Bécezy Károlyról; a Telivér szerzőjéről, Pompéryről; jeles északi utazónkról Reguly Antalról; a bűvösbájos dallu Lévay Józsefről s a nem kevésbbé jeles dalmokról Szász Károlyról.

Nem hagyhatunk el még néhány nevet, melyeknek hordozói mindenkor a haza szeretetével és haladásával egy lélekzettel lesznek említendőek. Ezek: Vajda Péter, Vida József, Degré Alajos, Kövály László, Lauka Gusztáv, Vahot Imre, Szeles-
tey László, Szabóky Adolf, Berec Károly, Jámbor Pál, Lónyay Menyhért, Szokolay Győző, Kövér Lajos, Lisznyai Kálmán, Pálffy Albert, Pák Albert, Dobsa Lajos, Mento-
vich Ferenc, Sükey Károly, Szilágyi Virgil, Székely József, Gyulay Pál, Bulyovszky Gyula, Lonkay Antal, Szegfi Mór, Szilágyi Sándor, Vajda János, Balázs Sándor, Szath-
mári Károly, Tóth Kálmán, Balogh Zoltán.

Nőirodalmunk is napról napra fejlődik, s szebb jövőnek néz eléje: 'A régiek közül Dániel Polixena, Kármán Fannija, az újabbak közül Bezerédy Amália, Malom Luiza, Kempelen Riza, Bulyovszky Lila, Tóth-Majthényi Flóra, Bajza Lenka, Kanya Emilia, Balog Melanie, Atala, s mások biztosítják a hazát, hogy nők sem maradnak el a külföld irónőitől.

Mindezek, valamint az előbb említettek a Kazinczy kitűzte uton haladtak, s ha valaki azt mondaná, hogy van ezek közt olyan is, ki többet tett Kazinczynál, azt fogom felelni rá, hogy igen is vannak a kort, az időt s a körülményeket tekintve, kik majd annyit, vagy ennyit is tettek, de a kezdeményezés, az eszmediadal dicsősége mindig nagy Kazinczyké marad.

Kazinczy volt irodalmunk egén a nap s bármily fényes csillagok tűndököljenek szellemi művelődésünk egén, világosságukat mindnyájan e naptól nyerték.

Befejezésül mit mondjak nemzetemnek; minő szókkal vegyek búcsút a hármás bérc övezte szent haza lakóitól; minő monddal zárjam be könyvem e részét?

Az mondom, minek meggyőződésé érlelését könyvem céljaul tűztem ki, hogy hasztalan agyarkodnak ellenségeink ellenünk; hasztalan rágalmaznak azzal, hogy nincs irodalmunk; hogy hasztalan akarnak a külföld előtt ma is vademberekhez hasonlóknak festeni. Irodalmunk, melynek termékei a művelt világ minden nyelvén közkézen forognak, hatalmasan meghazudtolják s meggyőzik őket arról, mit velünk együtt minden honfi hisz és vall, s ez, hogy a szentírás szavait használjam hasonlatul, az: hogy az irodalom ama köszikla, melyen a honszerelem ápolta nemzetető csarnoka épül, s e csarnok oly erős, hogy sem a rágalom, sem az irigység, sem hazugság nem veendének rajta erőt soha.